

TİMAR RUZNAMÇE DEFTERLERİ'NİN BİYOGRAFİK KAYNAK OLARAK ÖNEMİ*

NEJAT GÖYÜNÇ

Fekete Lajos 1955'te Tımar Ruznamçe Defterleri'ni, içerisine ilgili vilâyetlere ait tımar işlemleri hakkındaki belgelerin ve tezkirelerin sırasına göre kaydolunduğu defterler olarak tanımlar. Onun kullandığı defterler Viyana, Leipzig ve Halle gibi çeşitli Orta Avrupa kitaplıklarında yazma olarak kaydedilmiş defterlerdi, kayıtlar da 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyılın ilk yarısından kalma Budin Beylerbeyliği'ne veya onun sancaklarına aitti. Fekete bu defterlerin biyografi bakımından önemine şu sözlerle işaret eder: "Bu defterler mülk ve tımar sahiplerinin (aynı şekilde tımar isteyenlerin) isimlerini, tımar hasıllarını, tımar sahipleri ile timara talip olanlar hakkında geniş biyografik malûmatı, bazan menşeleri, askeri faaliyetleri, üst makamlarla şahsi ilişkileri hakkında kısa bilgileri ihtiva eder ve Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sahipleri zümresi hususunda güzel bir tablo elde edilmesine vasıta olur¹. O, Székesfehérvár sancağı ruznamçe defterinin bir kısmını Türkçe eski harfli matbu metni, Almanca tercümesi ve vesikanın upkibasımı ile birlikte yayınlamıştır.

Daha sonra bazı Tımar Ruznamçe Defterleri (TR) B. Cvetkova, N. Beldiceanu ile I. Beldiceanu Steinherr, M. Berindei ve G. Veinstein tarafından müştereken kullanılmıştır². Lakin Klaus Röhrborn araştırmaları ile bu alanda yeni bir adım atmıştır. O, Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sistemi meseleleri ile uğraşırken, kendisini bilhassa tımar sahipleri zümresi içinde tımar tevcih ve tahvil şekilleri arasındaki karşılıklı tahavvülleri tesbitte sınırlandırmıştır. Bu gaye ile de Başbakanlık Arşivi'ndeki Kepeci (KK), Maliye-

* Bu makale, 25.10.1993'de Münih'de Prof. H.G. Majer tarafından düzenlenen "Biyografi semineri"nde verilen bildirinin notlandırılması ile meydana gelmiştir.

¹ Lajos Fekete, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, Budapest 1955, s. 107.

² Bistra Cvetkova, *Turski izvorni za Bulgarskata istoriia*, Sofia 1968; Irène Beldiceanu-Steinherr, Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, "Attribution de tımar dans la province de Trébizonde (fin du XVe siècle)", *Turcica*, VIII/1 (1976) s. 279-290, IX12-X (1978), s. 107-154; Nicoara Beldiceanu, "Le tımar de Muslih ed-din, précepteur de Selim Şah", *Turcica*, VIII/2, 91-109.

den Müdevver (MM) ve Tahrir Defterleri tasniflerindeki defterlerden 25 Timar Ruznamçe Defteri'nden faydalanmıştır³. Röhrborn MM 7'yi en eski Timar Ruznamçe Defteri olarak tanıtır. Bu defter 5. Şevval 918/M. 14 Aralık 1512-6 Ramazan 921/M. 14 Ekim 1515 tarihleri arasındaki timar tevcih tez-kirelerini ihtiva etmekte idi.

Yaklaşık on yıldan beri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yeni bir katalog araştırmacıların hizmetine sunulmuştur: Timar Ruznamçe Defterleri. Bunlar 2000'i aşkın defterdir, içlerinde yalnız 198'i H. 1008'den öncesine yani 16. yüzyıla aittir. Bunların da iki düzine kadarı Kanuni Süleyman devrinden kalmadır.

Bu defterleri Douglas Howard kısaca tanıtmıştır⁴. O, en eski defterin de MM 17893 olduğunu da tesbit etmiştir. İçerisinde H. 892-894/M. 1487-1489 tarihlerine ait kayıtlar bulunmaktadır. Bu tür defterlerin henüz muhtelif tasniflerdekiğini de kapsayan bir umumi katalogu yoktur.

Fekete'nin kullandığı defterlerde yalnız timar tevcihleri bulunduğundan, verdiği metinlerdeki biyografik bilgiler de ancak bunların sahiplerinin kimin oğlu olduklarına, hangi muharebelerde bulunup ne gibi yararlıklarından dolayı kendilerine timar veya terakki verildiğine ait bilgilerdir⁵. Halbuki Başbakanlık Arşivi'ndeki defterlerde zemet ve has tevcihlerine ait kayıtlar da bulunduğundan, daha yüksek kademedeki sancakbeyi, beylerbeyi, defterdar, vezir gibi devlet memurlarına, şehzadelerin maiyyetlerindeki lala, defterdar ve nişancılara, bir kısım devlet ileri gelenlerinin akrabalarına ve çocuklarına ait de zengin malûmat bulunmaktadır. Tabii olarak has ve benzeri tevcihlerde, bunların yeni bir göreve gelişi dolayısı ile verilmesinden dolayı, hem tevcih tarihlerini öğrenmek, hem de ilgilinin eski görevi hakkında da fikir edinmek mümkün olmaktadır. Böylelikle pek çok kimse hakkındaki bilgileri tamamlamak ve zenginleştirmek de imkân dahiline girmektedir. Bunlara birkaç örnek verelim:

³ Klaus Röhrborn, *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin 1973, s. 158-9.

⁴ Douglas Howard, "The BBA Ruznamçe Tasnifi: A New Resource for the Study of the Ottoman Timar System", *Turkish Studies Association Bulletin*, V/10 (1985) s. 11-19. Aynı yazar, *The Ottoman 'Timar' System and its Transformation, 1563-1650*, Indiana University, 1987, Dr. tezi, s. 41-76.

⁵ Fekete, a.e., s. 442-73.

1. II. Bayezid'in şehzadelerinin maiyyeti hakkında. Çağatay Uluçay'ın "Bayazıd II.in ailesi" adlı makalesinde⁶ hükümdarın oğulları Abdullah, Ahmed, Alemşah, Korkud, Mahmud, Mehmed ile Selimşah (Yavuz) ve Şehinşah hakkında bir kısım arşiv belgelerine de dayanarak malûmat verilir, hatta bunlardan Alemşah'ın hocası, lalası, hekimi, ibrikdar-başısı Yunus, kilercibaşısı Cafer ile ulufecibaşısı İshak ve eski sipahi oğlanları ağası İlyas tarafından içkiye ve safahate alıştırıldığından bahs eder, ilk üçünün isimlerini vermez⁷. Bu bilgileri kısmen tamamlamak Timar Tevcih Ruznamçeleri ile mümkündür⁸.

A. Sultan Ahmed. II. Bayezid'in tahminen 1465'te Amasya'da doğan oğlu Şehzade Ahmed 1480-1485 tarihlerinde Çorum, 1485-1513 arasında da Amasya sancakbeyliklerinde bulunur⁹.

a. Lalaları. Kemalpaşa-zade'den naklen Reindl 1482'de Süleyman Paşa, 1484'te Yakup Paşa'nın onun lalaları olduğunu belirtir¹⁰, 1485-1486 (890 H.)'da kadrişker oluncaya kadar bu görevde kaldığını kaydeder, kaynağı Taşköprülü-zâdedir. Halefi de Hızır Bey-oğlu Mehmed Paşa'dır¹¹. Şehzadeliliğinde II. Bayezid'e de lalalık yapmış, onun padişah olmasını takiben de Semendire Sancakbeyi ve sonra Rumeli Beylerbeyi olmuştur¹². Şehzade Ahmed'in lalası olan bu zatın görevine tayin tarihi, ona 459.550 : kçelik haslar tahsisine ait bir kayıttan anlaşıldığına göre, 23 Haziran 1488'dir. Dirliğin eski sahibi de Mustafa Paşa'nın kardeşi Bali Bey'dir¹³. Bu Mustafa Paşa acaba şehzadeliliğinde Sultan Bayezid'e lala olan, Anadolu'nun nüfuzlu ailelerinden birisinden gelen Hamza Beyoğlu Kara Mustafa Paşa mıdır¹⁴?

Bir başka has tevcihi münasebeti ile 25 Kasım 1487'de şehzadenin lalası Sinan Bey'e Kayseri Sancağı'nın verildiği anlaşılmaktadır¹⁵. Bu zatın Çandarlı

⁶ Çağatay Uluçay, *Tarih Dergisi*, X/14 (1959), s. 105-124.

⁷ Uluçay, a., s. 111.

⁸ BA, MM, Nr. 17893 bu konuda pek çok kaydı ihtiva eder.

⁹ Hedda Reindl, *Männer um Bayezid. Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bayezids II.*, Berlin 1983, s. 80; vgl. Petra Kappert, *Die osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya im 15. und 16. Jahrhundert*, 1976, s. 69.

¹⁰ Reindl, a.e. s. 81, not 12.

¹¹ Kappert, a.e. s. 70-71.

¹² Reindl, a.e. s. 273.

¹³ MM 17893, s. 131/1.

¹⁴ Reindl, a.e. s. 292-301.

¹⁵ MM 17893 s. 46.

İbrahim Paşa'dan sonra bir sene, yani 1486-87'de Şehzade Ahmed'e lalalık yapmış olması gerekir. Yukarıda bahsolunan Bali Bey'in de, 1488'de aynı göreve Mehmed Paşa tayin edilinceye kadar, onun lalalık hizmetinde bulunmuş olması ihtimal dahilindedir.

Bahsolunan Sinan Bey 17 Ağustos 1488'de Adana yakınlarında Ağa-çayırı mevkiinde Memluklerle yapılan muharebede bulunan Kayseri Sancakbeyi Sinan Bey'dir. Muharebeden firar edenlerdendir. Yular-Kısdı lakablı olduğu belirtilmektedir¹⁶. Çağatay Uluçay'ın Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunduğu tarihsiz vesikalarda bahsolunan Sinan Bey de aynı zat olmalıdır. Şehzade Ahmed kendisine, Sinan Bey lala tayin olunduğu zaman, "*bunda lala olan Sinan Bey'in evelen bazı evza'ı istima olunup bunda lala olduğuna rızam yoğidi*" diye itiraz etmiştir¹⁷. Böylece belge 1487'den öncesine ait olmalıdır.

b. Defterdarı. 14 Ekim 1487'de kendi isteği ile tekaüd olan Sinan Çelebi adlı birisinden bahs olunmaktadır¹⁸. Şehzade Ahmed'e defterdarlık yapmıştır.

B. Sultan Alemşah. 1466'da Amasya'da doğan şehzadenin haslarına, 1487 sonlarında Menteşe Sancağı'nda babası II. Bayezid'in haslarından 100.464 akçelik bir kısım ilhak olunmaktadır¹⁹. Onun Menteşe Sancağı'nın idaresinde bulunduğu kanaati muhtemelen bu keyfiyetten kaynaklanmaktadır²⁰.

a. Nişancıları. Şehzade Alemşah'ın iki nişancısı öğrenilebilmektedir. Bunlardan birisi Hacı Kasım adlı zattır, Ekim 1487'de nişancıdır²¹, kendisini Kâtip Muslihiddin isühlâf etmiştir²². Her ikisinin de Menteşe Sancağı'nda timarı vardır.

¹⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcû't-Tevârih*, İstanbul 1280, II, s. 61; M.C. Şahabettin Tekindağ, "II. Bayezid devrinde Çukurova'da nüfuz mücadelesi. İlk Osmanlı-Memluklu savaşları 1485-1491", *Belleten*, XXVI (1967), s. 364-66; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, 4 baskı II., s. 192.

¹⁷ Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim nasıl padişah oldu?", *Tarih Dergisi*, VII/10 (1954), s. 118.

¹⁸ MM 17893, s. 10-11.

¹⁹ a.e. s. 49.

²⁰ Kappert, a.e. s. 170, not. 292.

²¹ MM 17893, s. 19.

²² a.e., s. 157.

b. Defterdarı, Ekim 1487'de Ali Çelebi isimli bir zat da şehzadenin defterdarıdır²³. Lakin bu üç zat hakkında başka malûmata rastlanamamıştır.

C. Sultan Korkud, 1470'te Amasya'da babasının şehzadeligi sırasında doğan Korkud'un çocukluğu ve ilk gençlik yılları İstanbul'da, dedesinin yanında geçmiş, onun vefatı üzerine de babası II. Bayezid İstanbul'a gelip idareyi ele alıncaya kadar, Vezir İshak Paşa tarafından saltanat kaymakamlığına getirilmiş, 1491'de Saruhan Valiliği'ne gönderilmiştir. Bunlar Şehzade Korkud'un ilk yirmi yılı için bilinenlerdir²⁴.

a. Lalaları. Bunlardan birisi Ahmed Bey'dir. Vefatı üzerine yerine Sinan Çelebi lalalığına tayin edilir (18 Ekim 1488) ve Ahmed Bey'in Saruhan Sancağı'ndaki 151.140 akçelik hasları Sinan Çelebi'ye devrolunur²⁵. Ayrıca Saru Ahmed Bey adlı bir zatın da Şehzade Korkud'un lalalarından olduğu öğrenilmektedir. Onun tahvilinden 22.650 akçe Gönen subaşılığına talip olup bu göreve nail olamayan birisine (Pilâvcı Hayreddin) verilmektedir. Feridun Emecen Manisa'da bir camiye Saru Ahmed Paşa adlı bir zat tarafından bir köy vakfedildiğini, Saruhan ümerası arasında Saru Ahmed isminde birisini tesbit edebilmiştir²⁶.

b. Nişancı. Emecen Şehzade Korkud'un nişancısı iken 3 Kasım 1500'de Saruhan alaybeğliğine getirilen Sinan Bey'den bahsetmektedir²⁷.

c. Defterdarları. Şehzade Korkud'un iki defterdarının adı tesbit olunabilmektedir. Bunlardan birisi Taceddin Bey'dir, Saruhan Sancağı'ndan 52.503 akçe zeameti vardır. 14 Temmuz 1488'de defterdarlık görevi bu zemet ile birlikte Mevlânâ İsa Halife'ye verilir²⁸. Şehzade Korkud'un hocası olan ve Manisa'da bir mektep yaptırarak ona dükkânlarının kirasını vakfeden Taceddin Halife adlı bir şahıstan da bahs olunmaktadır²⁹. Muhtemelen ikisi aynı kimsedir. Mevlânâ İsa Halife'nin haslarına 18 Ocak 1489'da sahibinden *bilâ sebeb* alınan 10.150 akçelik bir timar ilhak olunur³⁰.

²³ MM 17893, s. 15.

²⁴ M. Tayyib Gökbilgin, "Korkut", *İA*, V. 855-56.

²⁵ MM 17893, s. 181.

²⁶ Feridun M. Emecen, *XVI. asırda Manisa kazası*, Ankara 1989, s. 116, 162.

²⁷ Emecen, a.e., s. 290.

²⁸ MM 17893, s. 143.

²⁹ Emecen, a.e., s. 107-108.

³⁰ MM 17893, s. 258; Emecen, a.e., s. 185.

D. Sultan Mahmud. 1475'te yine Amasya'da doğan şehzade, Kastamonu ve Saruhan sancakbeyliklerinde bulunmuştur.

a. Lalaları. Tayyib Gökbilgin bunlardan ikisini tesbit edebilmiştir: Kasım ve Husrev Beyler. Kasım Bey, daha evvel, Rumeli Beylerbeyliği Timarları Kethudası idi. Husrev Bey ise, lala iken 11 Mart 1504'te Alâiye Sancakbeyi olmuştur³¹. Kastamonu'da 100.664 akça hasası olan İbrahim Bey adlı bir zat da 8 Aralık 1488'de lalası idi³². Gökbilgin tarih vermemekle beraber kullandığı defterdeki bu tür tayin kayıtları 16. yüzyıl başlarına ait olduğundan, her ikisinin de İbrahim Bey'den sonra lala oldukları tahmin edilebilir.

b. Defterdarı. Arpa Emimi iken 7 Kasım 1487'de Defterdar tayin edilen Hayreddin Bey adlı bir şahsın adı kayıtlardan öğrenilebilmektedir³³.

E. Sultan Şehinşah. 1464-65'te Amasya'da doğan bu şehzade Saruhan ve Karaman valiliklerinde bulunmuştur³⁴.

a. Lalaları. Bunlardan birisi Hadım Yakup Paşa'dır. Aydınili Sancakbeyi iken Şehinşah'a lala, 1483'te de Karaman Valisi olmuştur³⁵. Bir diğer lala Mustansır-oğlu Mahmud Bey'dir. Ocak 1489 ortalarına doğru Hamid Sancakbeyliği'ne atanmış, kendisine 451.730 akçelik has verilmiş, fakat bu keyfiyet deftere hemen hemen kırk gün sonra kaydolunmuştur³⁶. Mahmud Bey'in kardeşi Ali Bey de Karesi Sancakbeyi iken Şehzade Korkud'un kızı ile evlenmişti³⁷. 16. yüzyıl başlarında Şehinşah'ın eski bir lalasıdan daha bahsolunmaktadır: Mustafa Bey (*lala-yı köhne*). 1503'te Ağriboz Sancakbeyliği'ne tayin edilmiştir³⁸.

Çağatay Uluçay 1511'de Haydar Paşa'nın kendisinin lalası olduğundan bahseder³⁹.

³¹ M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası*, İstanbul 1952, 472-73.

³² MM 17893, s. 207.

³³ a.e., s. 25.

³⁴ Emecen, a.e., s. 29-30.

³⁵ Kappert, a.e., s. 56, 170, not. 292.

³⁶ MM 17893, s. 305.

³⁷ Uluçay, "Bayazıt II'in ailesi", s. 114.

³⁸ Gökbilgin, a.e., s. 471.

³⁹ Uluçay, a.e., s. 117.

b. Nişancıları. Bunlar 1489 başlarında halef-selef olan Husrev ve Bali Çelebilerdir. 20.1.1489'da Bali Çelebi nişancı olmuş, Husrev Çelebi'nin zeame-tinden 21.515 akçesi Bali Çelebi'ye verilmiş, 8.000 akçesi de başkasının timarı olmuştur⁴⁰.

c. Defterdarları. Bunlardan birisi 17 Kasım 1488'de Karaman'da 40.296 akçe zeametle atanan Osman Çelebi'dir. Selefi de Mustafa Çelebi olmaktadır⁴¹. Hüseyin Bey adlı bir zattan da 16. yüzyıl başlarında *defterdar-ı köhne-i Hazret-i Şehinşah* olarak bahs olunmaktadır. Sonradan Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in lalalığına tayin olunmuştur (15 Ocak 1504). Aynı tarihte Şehinşah'a İshak Paşazade Şadi Bey defterdar tayin edilmiştir.⁴² İshak Paşa iki defa veziriazamlıkta bulunan Gedik Ahmed Paşa'nın da kayınpederi olan zattur, 1487'de vefat etmiştir⁴³.

F. Sultan Selimşah. Şehzadelğinde Trabzon'da Sancakbeyliği yaptığı bilinir, fakat oraya tayin tarihi biraz ihtilâflı görünmektedir. Çağatay Uluçay⁴⁴ 1482 (H. 887) veya 1487 (H. 892) tarihlerinden birisini kabulde mütereddit kalmıştır. Onun hiç olmazsa 1486 sonlarında Trabzon'da bulunduğundan şüphe etmemek lâzımdır. 1.1.1487 (16 Muharrem 893) tarihinden itibaren Trabzon'dan İstanbul'a onun tarafından gönderilen timar tevcihlerine ait pek çok arz suretlerine rastlanmaktadır⁴⁵.

a. Lalası. Karahisar Sancakbeyi Sinan Bey 23 Kasım 1488'de Şehzade Selim'in lalalığına tayin edilir. Bu münasebetle kendisinin 188.460 akçe hasla-rına Trabzon sipahileri tahvillerinden 64.158 akçelik timar ilâve edilerek 253.323 akçeye yükseltilir⁴⁶. 13.11.1497'de Kızkapanoğlu Mehmed Bey Selim'in lalalığından alınır, yerine Sivas Sancakbeyi *çaşnıgirbaşı* Sinan Bey tayin edilir. Kendisine bu münasebetle 270.888 akçelik haslar verildiğini gösteren belgede *serzewâkin* diye de bahs olunması ilginçtir⁴⁷. Kızkapanoğlu

⁴⁰ MM 17893, s. 262, 264.

⁴¹ MM 17893, s. 181.

⁴² Gökbilgin, a.e., s. 472.

⁴³ Reindl, a.e., s. 238.

⁴⁴ Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", TD, VI, 74.

⁴⁵ MM 17893, s. 66.

⁴⁶ a.e., s. 327.

⁴⁷ Beldiceanu-Steinherr, Berindei, Veinstein, a.e., (1978). s. 113. Araştırmacılar MM 334'ü kullanmışlardır. Krş. N. Beldiceanu, a.e., s. 92-93.

Mehmed Bey 29.11.1488'de Biga Sancakbeyi olmuştu⁴⁸. 14.1.1500'de Sinan Bey'in yerine Oruç Bey oğlu Mehmed Bey atanır⁴⁹.

b. Nişancısı. 3 Mart 1488'de Kâtip Sadi'nin Şehzade Selim'in nişancısı bulunduğu bir timar tevcih kaydından anlaşılmaktadır⁵⁰.

c. Defterdarları. İskender Bey, Rüstem Bey tahvilinden 40.274 akçe zemetle 8 Mart 1489'da şehzadenin defterdarlığına tayin edilmiştir⁵¹. Bir başka kayıttan da 27.11.1497'de bu görevde Şemseddin Çelebi'nin bulunduğu öğrenilir. Kendisine 30.12.1499'da Sufi Eynebeyi adlı bir zat halef olmuştur⁵².

2. Bazı II. Bayezid devri devlet adamları hakkında. Kullandığımız MM 17893 numaralı defterde II. Bayezid devrinin ümerası ve defterdarları hakkında da timar tevcih kayıtları vardır. Bu vesile ile eski vazifeleri, yenisine atanma tarihleri, kimlerin akrabası oldukları öğrenilebilmektedir. Bunlara da birkaç örnek verelim:

a. Ahmed Paşa, Hersekzade. Reindl bu zaun 1489 içerisinde Anadolu Beylerbeyisi olduğuna değinir, Şabanovic'in 1489 sonbaharı tahminine de işaret eder⁵³. Onun bu göreve tayin tarihi 2 Mayıs 1489 (gurre-i Zilhicce 894)'dir. Bu münasebetle kendisine 1.211.167 akçelik has verilmiştir⁵⁴. Selefi Sinan Paşa (Arnavut, Güveyi)'dir.

b. İsa Bey, Ahmed Bey-oğlu, Evrenos. 24.6.1488'de 300.000 akçe haslarla Niğde Sancakbeyi idi⁵⁵. Kendisinden önce de Mustansır-oğlu Mahmud Bey burada görevli idi⁵⁶, hasları tutarı 400.000 akçe idi. Bunun 300.000'i İsa Bey'e verilmiş, 100.000 akçesi de bazı *salyane* ile Adana ve Tarsus Sancağı ile babası Ahmed Bey'e verilmişti. 5 Eylül 1488'de İsa Bey öldüğünden Niğde Sancağı da 300.000 akçelik haslarla Ahmed Bey'e verilmiş, ayrıca Bursa mizanından yılda 300.000 akçe *salyane* tayin olunup, Adana ve Tarsus vilâyetlerinden de tedarik olunan tahminen aynı miktarda haslarla birlikte kendisine yılda

⁴⁸ MM. 17893, s. 194.

⁴⁹ Beldiceanu-Steinherr, Berindei, Veinstein, a.e., (1978), s. 141.

⁵⁰ MM 17893, s. 102.

⁵¹ a.e., s. 324.

⁵² Beldiceanu-Steinherr, Berindei, Veinstein, a.e., (1978), s. 107-108.

⁵³ Reindl, a.e., s. 136/Not. 40, 329.

⁵⁴ MM 17893, s. 391.

⁵⁵ a.e., s. 133.

⁵⁶ MM 17893, s. 132.

1.000.000 (on kere yüzbin) akçelik bir gelir temin olunmuştur⁵⁷. Böylece Adana, Tarsus ve Niğde sancakları Evrenos ailesinden Ali Beyoğlu Ahmed Bey'in uhdesinde toplanmaktadır. Mustansır-oğlu Mahmud Bey'in Şehzade Şehinşah'ın lalası olduğuna yukarıda işaret olunmuştu. Evrenos ailesinden Ahmed Bey'in Mehmed Bey adlı bir akrabasının da 35.000 akçe zeametinden bahs olunmaktadır⁵⁸. Evrenos-zade Ahmed Bey'in büyük itibar görmesinin sebebi Memlukler ile bir süre önce vuku bulan Ağa-çayırı muharebesinde yararlığı görülmesi olmalıdır. Evrenos oğullarından İsa ve Süleyman Beyler bu olayda hayatlarını kaybetmişlerdir⁵⁹. Ahmed Bey, kayda göre, İsa Bey'in babasıdır.

c. İskender Bey, Mihâl Bey-oğlu. 29 Aralık 1488'de Sinan Bey yerine Kayseri Sancakbeyidir⁶⁰. Sinan Bey, Yular-kısdı, Şehzade Ahmed'in aynı zamanda lalası idi. Ağa-çayırı muharebesindeki başarısızlığından dolayı azlolunarak İstanbul'a götürülüp hapsolünmüştü⁶¹. Kendisinin Kayseri Sancakbeyliği'ne tayini 25.11.1487 idi. 336.000 akçelik hasları vardı. Onun Gelibolu Sancakbeyliğine tayini tarihi de 25.5.1489'dur⁶². İskender Bey'in hasları birçok ilâvelerle 600.000 akçeye yükseltildiğine göre, o da ödüllendirilmiş olmaktadır. Bu zat 1489'da Memluklere esir düşmüş, Kahire'ye götürülmüştü⁶³.

d. Kasım Bey, Hızır Paşa-zade. Hızır Paşa II. Bayezid'in şehzadeliğinde lalası idi. Oğullarından Mehmed Paşa ise Şehzade Ahmed'in lalası olmuştü. Diğer oğlu Kasım Bey 7.11.1487'de birkaç ay önce Memluk muharebesinde ölen (*der muharebe-i arab fevt şüd*) Muşalim Bey oğlu Bali Bey (?)'in yerine Kayseri Sancakbeyi olmuştü. Bu vazifede ne kadar kaldığı anlaşılamamaktadır⁶⁴.

⁵⁷ a.e., s. 161.

⁵⁸ MM 17893, s. 138 krş. Uzunçarşılı, "Evrenos", İA, IV, 417. Fahamettin Başar, "Evrenos-oğulları", TDVIA, XI, 539-541.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 192.

⁶⁰ MM 17893, s. 242.

⁶¹ Hoca Sadeddin, a.e., s. 61.

⁶² MM 17893 s. 408.

⁶³ Uzunçarşılı, a.e., II, 192.

⁶⁴ MM 17893, s. 26.

e. Mevlânâ Nureddin. 3.10.1487'de kendisinden hızâne-i âmire defterdarı olarak bahs olunmaktadır⁶⁵. 12.10.1503'te de aynı görevde bulunduğunu Gökbilgin tesbit etmiştir⁶⁶.

f. Sinan Bey, Rakkas. 14.9.1488'de 500.000 akçe haslarla Aydın Sancakbeyliği'ne tayin olunur⁶⁷. Silistre Sancakbeyi iken Karın-abad'ta cami, hamam ve imaret yaptırdığından Machiel Kiel bahs ve 1488'den sonra hakkında malûmat sahibi olunamadığına da işaret eder⁶⁸. Onun Mesud Çelebi adlı bir oğlu I. Selim devri başlarında yaşamış olmalıdır⁶⁹.

g. Yahya Paşa, Arnavut. II. Bayezid'in damadı. Reindl bu zatın Ağa-çayırı muharebesindeki kahramanlığından ötürü Rumeli Beylerbeyliği'ne atandığını belirtir⁷⁰. Tayin tarihi muharebeden hemen üç buçuk ay sonra, 1.12.1488'dedir. Kendisine bu münasebetle 936.323 akçelik haslar verilir. Bunların 603.792 akçeliği Arnavutluk'ta, 290.349'u Sofya'da, geri kalanı da İpsala'da bulunmaktadır⁷¹.

3. I. Selim devri ümerası hakkında. Bahis konusu timar tevcih ruzmançelerinde I. Selim devri ümerasından bazılarına ait has tevcihlerine de rastlanmaktadır. İncelenen kayıtlar biyografi çalışmalarında ne denli müşkillere karşılaşılabileceğini ortaya koyar. Bunlara birkaç örnek verelim:

a. Alâiye sancakbeyleri hakkında, 5.3.1519'da sancakbeyi olan Mahmud Bey başka sancağa tayin olunduğundan yerine Larende Sancakbeyi olan Güveyi Sinan Paşa'nın oğlu Mehmedşah Bey atanır. Alâiye Sancağı haslarına Manavgad'daki 35.300 akçelik haslar da ilâve olunmuş, toplamı 205.891 akçe olmuştur⁷².

b. Ankara sancakbeyleri hakkında, 13.2.1518'de Mahmud Bey mahlûlünden Ankara Sancağı'na 222.100 akçe haslarla evvelce Kangırı Sancakbeyi

⁶⁵ a.e., s. 10.

⁶⁶ Gökbilgin, a.e., s. 477.

⁶⁷ MM 17893, s. 162.

⁶⁸ Machiel Kiel, "The Vakıfname of Rakkas Sinan Beg in Karnobad (Karın-abad) and the Ottoman Colonization of Bulgarian Thrace (14th-15th Centuries)", *Osmanlı Araştırmaları*, I, (1980), 22-24; M. Kiel, *Studies on Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum, 1990, XII. Makale.

⁶⁹ Gökbilgin, a.e., s. 444.

⁷⁰ Reindl, a.e., s. 337.

⁷¹ MM 17893, s. 211-12.

⁷² BA, TRD (Timar Ruznamçe Defteri), Nr. 1, s. 742-43, 745.

olup Mısır muharebelerinde de bulunan Mehmed Bey tayin edilir. Hasları da 273.648 akçeye tamamlanır⁷³. Bu zat Güveyi Sinan Paşa'nın oğludur. 15.5.1518'de kendisine Bayburt Sancağı verilir. Yerine de 273.000 akçe haslarla Hamidabad Sancakbeyi Hüseyin Bey tayin edilir⁷⁴. Bu görevde 7 Kasım 1519'a kadar kalır. Yerine de 353.648 akçelik haslarla Kastamonu sancakbeyi İskender Bey atanır. 6.7.1520'de de İskender Bey'e Menteşe sancağı verildiğinden yerine 410.818 akçelik haslarla Amasya Sancakbeyi Süleyman Bey tayin edilir⁷⁵.

c. Kastamonu sancakbeyleri hakkında. Bu sancakta 7.3.1518 tarihinde halef-selef olan iki İskender Bey vardır. Birincisi verilen tarihte Trabzon Sancağı'na tayin edildiğinden yerine dergâh-ı âli mirahurlarından İskender Bey atanmıştır. 29.1.1519'da da onun yerine Karahisar-ı sahib Sancakbeyi İsa Bey tayin olunur⁷⁶.

d. Menteşe sancakbeyleri hakkında. 19.3.1519'da Menteşe Sancakbeyi Hüseyin Bey başka bir sancağa tayin edilir. Yerine Emirü'l-alem Sinan Bey 305.126 akçelik haslarla atanır⁷⁷. Aynı defterdeki bir başka kayıttta Sinan Bey'in bu tayininden bahs olunurken Sinan Paşa denilmektedir⁷⁸. Bu sancağa 6.7.1520'de de İskender Bey tayin edilmişti.

e. Şehzade Süleyman'ın lalaları. Bunlardan birisi Kasım Bey'dir. Emecen, Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâme*'sinden naklen I. Selim'in gözünden düşerek Selânik Sancağı'na gönderildiğini zikreder. Yerine de Sinan Paşa tayin olunmuştur. Bu tayin keyfiyeti Timar Ruznamçe Defterine göre, 8.12.1516'dır⁷⁹. Onun 6.11.1519'da 608.762 akçeyi bulan haslarından bir kısmı eski lala Kasım Bey tahvilinden, bir kısmı da Menteşe, Hamid ve Saruhan sancaklarındakilerden kaynaklanmaktadır. Lala Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi 29.6.1518'de 46.421 akçe zeamete sahip iken, 21.10.1520'de, yani Şehzadenin hükümdar olmasını takiben kendisine Akşehir Sancağı verilmiştir⁸⁰.

⁷³ a.e., s. 418-19.

⁷⁴ a.e., s. 421-422.

⁷⁵ TRD1, s. 427-430.

⁷⁶ a.e., s. 663.

⁷⁷ a.e., s. 300.

⁷⁸ a.e., s. 985.

⁷⁹ Emecen, a.e., s. 32, not 111 ve 112.

⁸⁰ TRD1, s. 66.

f. Şehzade Süleyman'ın defterdarları. 24.4.1518'de Sinan Bey yerine Ali Çelebi defterdar tayin olunur⁸¹. 28.8.1519'da da bu görev Rumeli'nin timar defterdarı Hacı Kasım Bey'e verilir⁸². Ali Çelebi 70.366 akçelik zeamet, fakat Hacı Kasım 125.457 akçelik has sahibidir. Bu zatın *kıvamüddin* lakabını taşıdığı yine aynı kayıttan beyan olunmaktadır. Celâl-zâde Vezir Kıvamüddin Kasım Paşa'dan bahseder, kendisini över, Mora'da Anabolu kalesini kuşatarak fethettiğini anlatır⁸³. Bu takdirde Kıvamüddin, Güzelce Kasım Paşa'nın bir başka lakabı olmaktadır⁸⁴.

S o n u ç : Timar tevcih ruznamçeleri 1535 (942 H)'den sonra bollaşmaktadır. Bu defter kümesi şüphesiz timar mevzuatı ve biyografik bilgiler dışında Osmanlı idari teşkilât tarihi bakımından da emsalsiz bir kaynaktır. Lâkin bu defterlerin en değerli yanı ruus, mühimme, hatta muhasebe ruznamçe defterlerine göre, çok daha erken tarihlere ait toplu kayıtları ihtiva etmesidir.

⁸¹ TRD1, s. 69.

⁸² TRD1, s. 121.

⁸³ Celâlzade Mustafa (yayınlayan: Petra Kappert), *Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1557*, Wiesbaden 1981, s. 299a, Emecen, a.e., s. 32, not. 11.

⁸⁴ Vgl. Faruk Sümer, "Kasım Paşa, Güzelce", İA, VI, 386-87 ve Jean-Louis Bacqué-Grammont, *Index prosopographique*. S. 27.